

M F n r 1 1 2 5 7 6

Skrzynia 23: XXII. 2/7.

Кsiążки i broszury (1792-1944). Дорошенко, Володимир :
Революційна Українська Партія (Р.У.П. 1900-1905
рр.) Нарис з історії Української Соціал-Демократичної
Партії / написав Володимир Дорошенко. Львів-Київ :
Видання ЦК. УСДРП, 1921. 40 s.

Укр. 1921. 15x11,5 cm. S. 40. Brosz.

7

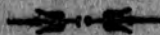
Революційна Українська Партія

(Р. У. П.)

(1900 — 1905 рр.)

Нарис
з історії української соціалдемократичної партії

написав
ВОЛОДИМИР ДОРОШЕНКО

Видання Ц. К. У. С.-Д. Р. П.
ЛЬВІВ — КИЇВ 1921.

В адміністрації „Соціалістичної Думки“ можна ді-
ставати книжки видавництв „Знаття то сила“,
„Українська книжка“ та видання Ц. К. У. С. Д. Р. П.

О. Бауер: Шлях до соціалізму.

К. Каутський: Соціяльна революція.

„ Тероризм і комунізм.

„ Шлях до влади.

„ Соціялізація і робітничі ради.

Ф. Енгельс: Німецька селянська війна.

А. Паннекук: Марксизм і Дарвінізм.

„Вільна Україна“ — журн. Ц. К. У. С. Д. Р. П. ч. 1—2

„Соціалістична Думка“ — двотижневник ЦКУСДРП. чч. 1—7.

В. Дорошенко: Революційна Українська Партія.

Склад видань — Львів, Осолінських ч. 8, II. п.

Друковано вперше у „Впереді“,

1920, чч. 36, 37, 39, 41, 46, 53, 56, 57, 58, 83, 84, 89, 92 і 209.

Накладом М. Ганкевича.

З друкарні „Діла“, — Львів, Ринок ч. 10.

Дня 11. лютого 1920 р. минуло 20 літ від осну-
вання Р. У. П. — Революційної Української
Партії, першої політичної партії на Україні, яка ві-
дограла й відиграє й досі, перетворившись в 1905 р.
в Українську Соціал-демократичну Ро-
бітничу Партію (У. С.-Д. Р. П.), передову ро-
лю в українськiм руху, в боротьбі за національне й со-
ціяльне визволення рідного краю.

Р. У. П. і УСДРП. виховали багато видатних гро-
мадських діячів, що відомі тепер на цілу Україну, як
провідники великого визвольного руху нашого часу, як
його чільні представники.

Д. Антонович, В. Винниченко, М. Вороний, Е. Го-
лицинський, Д. Донцов, Д. Дорошенко, А. Жук, А. Лі-
вицький, І. Мазепа, Б. Мартос, Б. Матюшенко, М. Ме-
леневський, О. Мицюк, О. Олесь, С. Петлюра, М. Порш,
В. Садовський, О. Скоропис-Іолтуховський, В. Степан-
ківський, С. Черкасенко, В. Чеховський, М. Шаповал,
М. Шадлун і багато інших, імена яких стільки разів
доводилося і доводиться чути всім нам в останніх
роках, — всі вони вийшли з рядів Р. У. П. і належать
або належали до У. С. Д. Р. П. Додаймо сюди ще
померших — Н. Грінченківну, Г. Іваницького, М. Коцю-
бинського, В. Кошового, Л. Мацієвича, М. Русова,

І. Стешенка, М. Ткаченка, Лесю Українку і матимемо право з гордістю сказати, що кругом нашої партії зібрався цвіт молодшої української інтелігенції. І це не диво. Р. У. П. тісно звязана з тим поколінням свідомого українського громадянства, що двадцять літ тому почало шукати нових доріг для українського руху, не вдоволяючися оточуючою мізерією.

Молодіж не могла вдоволюватися „Кієвскою Стариною“, метеликами і етнографічними записами, їй хотілося стати до одвертої боротьби з московським урядом за права українського народу, вийти з душних кабінетів старих українофілів на широку вулицю. Як результат цього пориву до живішої діяльності, протесту проти мертвоти старих і повстала Р. У. П., яка притягла до себе всі живіщі, активніші, радикально настроєні елементи тодішньої української молодіжи.

Наслідком органічного росту українського руху підховалося вже в тім лютім часі досить молодих сил, що перейшли або переходили політичну школу в ріжних тайних гуртках і громадах по гімназіях та університетах. Уже в початку 90-х років помітно значне оживлення серед української молодіжи, намічуються серед неї ріжні течії, що змагаються з собою (націоналісти й радикали), але однаково ворожо ставляться до старшого українського громадянства.

В 1895—96 р. — згадує тов. Д. Антонович, — у Києві було дві, навіть три студентські, ворожі між собою українські громади. На чолі одної, що повстала ще в 1893—4 рр., стояв покійний І. Стешенко. Стешенко і тов. виступали проти виключного культурництва й аполітичності українського руху й солідаризувалися з драгоманівським радикалізмом. Інші поборювали гурток

Стешенка, підозріваючи його в москвофільстві. Гурток цей швидко еволюціонував від Драгоманова до Маркса, гублячи по дорозі частину членів, що відскакували в той чи инший бік — до українських націоналістів, або до російських соціалдемократів. Стешенко не міг зробити ні того, ні другого кроку і зістався сам. Одна лише людина була, що також переживши еволюцію від Драгоманова до Маркса, подала йому свою помічну руку в тій тяжкій хвилині. Це була Леся Українка.

Не ввійшовши до московського табору, заложили вони в Києві самостійну українську соціалдемократичну групу. Але ця група не могла розвинути в партію. В ній властиво не було поза Стешенком і Лесею Українкою українських соціалдемократів: члени групи були радикалами, були чим хочете, але не українськими соціалдемократами, а коли були соціалдемократами, то не українцями.*)

До групи належали крім Лесі Українки й Стешенка ще М. Коцюбинський, М. Кривинюк, Б. Ратнер, Кавун і Тучапський. В 1897—8 рр. випустила група дві гектографовані брошури: „Програма групи“ і „Про соціалдемократичну роботу серед українського селянства“. Пізніше, вже в 1901—3 роках гурток Стешенка видав під іменем „Українська соціалдемократія“ ще дві брошури за кордоном: „Оцінка програми української соціалдемократичної партії“ (Львів 1901, передтим у „Волі“ 1901, чч. 10—11; відповідь на

*) Пор. „Сторінка з історії української політичної думки дев'ятидесятих років XIX. віку“. „Робітнича Газета“ Київ 1918 р. Передрук „Вістнику політики, літератури й життя“ Відень 1918, ч. 34, ст. 490.

цю оцінку появилася в ч. 24 „Волі“) і „Царі, пани а люде“, Женева 1903.

Незалежно від цієї групи, як оповідав мені тов. М. Меленевський, одночасно з нею повстала на Київщині українська селянська організація „Група сільських робітників соціалдемократів київської губернії“, яка проявила себе випуском відповідної відозви. Між обома групами були навязані зносини, але арешти припинили роботу.

Так з цих початків нічого й не вийшло. Та були вони одначе прогнозом budouчого.

В міру загального оживлення в Росії, що з кінцем 90 рр. виразно позначається розрухами по університетах і інших вищих школах, ростом робітничого руху і повстанням новітніх лівих партій (соціалдемократичної і соц. революційної), перед очима української молодіжи стає щораз нагальніше питання, як бути, що робити, куди йти: чи йти в російські революційні партії, чи може з огляду на національні інтереси відвернутися від революційної боротьби й ховати свої сили для української справи.

Потреба згуртування молодих українських сил для спільної акції висіла в повітрі і виявлялася в зїздах тайних гімназійних гуртків та студентських громад. На цих зїздах обговорювалося відношення української молодіжи до політичної справи в Росії й вони то привели пізніше до заложення окремої української революційної партії, яка піднеслаб український прапор у майбутній російській революції.

Перші зїзди українських студентських громад відбулися саме напередодні заложення Р. У. П. Обидва в Києві: перший в серпні 1898 р., другий 1899 р.

Варто зазначити, що одними з ініціаторів тих зїздів були budouчі основники Р. У. П. — Д. Антонович і М. Русов.

В першій зїзді брали участь отсі люде: Д. Антонович, М. Русов та В. Доманицький і двох галичан — Р. Сембратович і Д. Лукіянович; в другій крім Антоновича й Русова Кость і Левко Мацієвичі й Петро Андрієвський.

Тепер уже легко було знайти відповідь. Для живіших елементів української молодіжи вона могла бути тільки одна: треба нам мати свою, українську, незалежну від росіян активну партію.

Так і рішив гурток наших молодих студентів у Харкові на своїх, тепер історичних сходах 29 ст. ст. січня (11. II. нов. ст.) 1900 р.

В цих зборах брали участь: Дмитро Антонович, Михайло Русов, Левко Мацієвич і Бонифат Камінський.

Нову партію охрещено „Революційна Українська Партія“ або в скороченню Р. У. П. Ці три букви стояли й на першій партійній печатці. Для непосвячених і непокликаних малося їх толкувати як скорочення назви „Роман Урбанович Погибко“.

Але крім ентузіязму треба було мати і програму, що його висловлювалаб та нормувала.

І от два дні пізніше Д. Антонович балакає в цій справі з відомим українським діячем, завзятим самостійником, адвокатом Миколою Міхновським.

Міхновський згодився начеркнути програму для Р. У. П. і подав цю програму спершу в своїй промові на роковинах Шевченка в Полтаві 19. лютого ст. ст., а потім — 26. лютого у Харкові.

На зборах у Харкові були й представники україн-

ської молодіжи з Полтави: Симон Петлюра й Прокіп Понятенко.

В березні Міхновський обробив свою промову для друку і невдовзі вона появилася під назвою „Самостійна Україна“ яко перша брошура Революційної Української Партії.

Так повсталася слава Р. У. П., якій судилося відіграти велику роль в політичній і національній життю України.

Пристало до неї багато української молодіжи найрізнішого напрямку, від радикально-націоналістичного до соціалістичного. У тім нема нічого дивного: цеж була перша спроба самостійного виступу української молоді на політичну арену під прапором незалежної України.

З огляду на цей мішаний склад своїх членів Р. У. П. спочатку не мала й не могла мати виразної програми. Згуртувалися в ній, як згадувано, всі протестанти, яких не задовольняло мирне культурництво старої української громади.

Були тут і радикальні націоналісти, далекі від соціалізму, але настроєні революційно, й люде, що хиталися між есдецтвом і есерівством.

Усім їм присвічувало одно — йти в село, що одно тільки й заховало свій український характер, для боротьби з царським режимом, який гнобив українство.

І Р. У. П. пішла на село й понесла туди своє протестуюче слово — відозви й брошури. Була це величезна її заслуга, яка дає їй почесне місце в історії українського руху взагалі. Аджеж Р. У. П. перша понесла в широкі народні маси українські політичні кличі, перша взялася до організування їх і керування їх ви-

ступами, перша кинула поміж ними вільну, незалежну українську книжку, український часопис і відозви, не оглядаючися на люті цензурні пута, наложені царським урядом на українське друковане слово, — перша по Драгоманові утворила політичну літературу, друкуючи її чи то за кордоном, чи то по своїх тайних друкарнях на Україні.

Та хоч який мішаний характер мала Р. У. П. в своїх початках, однак соціалістична течія всеж таки відразу зазначилася в ній досить помітно, як у тих двох брошурах, що вийшли слідом за „Самостійною Україною“, ще далекою від всякого соціалізму (в 1900 р. „Дядько Дмитро“ — перерібка з „Ojciec Szymon“ Люснї і в 1901 р. „Чи є тепер панщина?“), так і в першій партійній часопису „Гасло“, що почало виходити в Чернівцях від березня 1902 р. (В 1902 р. вийшло 12 чисел; в 1903 р. 5 чисел; на маєві випуску „Гасло“ припинилося).

Перша редакція „Гасла“ складалася з тов. Д. Антоновича, В. Козиненка, Е. Голицинського й П. Канівця, які перебували в Києві. Друковалося „Гасло“ в Чернівцях, де ним займалися Василь Сімович і Лев Когут. У січні 1903 р. Антонович переїжджає до Львова. Відтепер „Гасло“ провадить він, уміщуючи там багато статей під псевдонімом С. Войнилович або просто С. В. Крім нього багато працює М. Русов, що провадить огляд європейського соціалістичного руху під псевдонімом М. Т—кий.

Редактори належали до симпатиків соціалізму, тому вже в першій вступній статті „Гасла“ (див. 1902 р. ч. 1. „Від Редакції“) Р. У. П. називається „перш усього соціалістичною“. „Гасло“ на думку редакції має причи-

нятися „до провадження соціалістичної і революційної праці нашої партії“, „роз'яснювати суспільству завдання партії і теоретичні і практичні“ й таким чином познайомити його з партійною програмою. Та ця програма щойно може виробитися „в постійному ряді нарисів і статей“. Готової партійної програми редакція не подає на тій підставі, що „зараз нема єдиної ортодоксальної програми теоретичної, щоб змогла заволодіти умами суспільства“. А втім, на її гадку, діло не в остаточній меті, щоб вона не виявляла. „Ця мета для нас, каже редакція, йдучи за Бернштайном, нічим, рух усім“. Під словами рух, говориться далі, ми розуміємо і загальний розвій суспільства, себто соціальний поступ, і політичну та економічну агітацію та й організацію задля здійснення цього поступу“.

Але низче, в статті „Шлях боротьби“ (з есерівським моттом: В боротьбі здобудеш ти право своє) маємо вже щось в роді практичної програми. „Справою часу на першому пляні стоїть осягнення політичної свободи“.

Єдиний же спосіб до цього — кривавореволюційний: „Український соціалізм мусить стати соціалізмом революційним“ (ст. 3).

Задачею українських революціонерів є „класова організація робочих мас України“ (ст. 4), щоби вкінці стати до „боротьби не на життя, а смерть з головним ворогом-царатом в цілі добуття політичної волі“ (ст. 5).

Поруч із масовою організацією поручається також систематичний терор. „Злучені в єдиній обопільній системі обидві ці найвищі форми боротьби повалять царат“.

Ця стаття зовсім вірно малює наївнореволюцій-

ний характер більшості Р. У. П. початкового періоду, коли симпатії були головно по стороні соціал-революційної програми, хоч і соціал-демократія також манила до себе.

Дуалізм цей видко і в статті „Шлях боротьби“, де знаходиться й реверанс перед соціалдемократичною роботою. „Ледви чи можливі змагання в тім, що найвищою, найпоступовішою соціалістичною тактикою боротьби є тактика партії „соціалдемократів“, тактика класової організації“ (ст. 3).

Поза тим редакція обіцяла „звернути увагу і на успіхи та помилки інших поступових партій усієї Росії“ (ст. 2).

Таким чином Р. У. П. ще шукала шляху.

Не зважаючи одначе на певну невиразність партійної програми й гнучкість партійних рамок та толеранцію „Гасла“, що мало бути більше практично-дискусійним органом, націоналдемократична частина Р. У. П. була невдоволена з першого числа партійного органу за його „соціалізм“ і рішила виступити з партії й заснувати нову організацію. Так повсталася згодом Н. У. П. або „Народня Українська Партія“, відома більше в кількох своїх брошурок і одного числа газетки „Самостійна Україна“, виданих у Львові в 1905 році.

(В 1917 р. ця партія переіменувалася в „Партію Соціалістів Самостійників“ і яко така відіграла деяку, більше сумну роль під час революції на Україні. Соціалізм Соціалістів Самостійників очевидно sui generis. Прихильників мала ця партія головно у військових кругах. Всякі „отамани“ належали здебільшого до неї).

Р. У. П., по виступленню націоналдемократичних

елементів розвивалася далі в соціалістичнім напрямі, еволюціонуючи поволі в соціалдемократичну партію. Пізніше, коли соціалдемократична лінія Р. У. П. вияснилася цілком, відскочили від партії й ті з її членів, що спочували революційному народництву. Вони здебільшого пристали до місцевих організацій російських есерів і тільки вже значно пізніше спромоглися заснувати українську соціал-революційну партію. Частинаж, що наближалася думками до російських трудовиків або народних соціалістів, прилучилася до українських радикалів з табору Грінченка. По злиттю радикалів з демократами в одну українську кадетську партію — „радикальнодемократичну“, що з неї вийшли пізніше есефи, дехто з них приступив до українських есерів. З харківської Вільної Громади перейшли до есерів між иншим М. Шаповал і О. Мицюк, з полтавської К. Шаревський; полтавці — В. Кошовий і А. Кучерявенко пішли до радикал-демократів.

Першою ластівкою нового напрямку можна вважати уміщення на сторінках „Гасла“ перекладу соціалдемократичної програми редакції паризького часопису „Жизнь“ (В. Поссе) (див. ч. 9—10 за вересень—жовтень 1902 р.).

Рівночасно міцнішала організація партії й поширювався її вплив.

Цей вплив виявився навч підчас величезних аграрних розрухів на Полтавщині й Харківщині в марті 1902 р., викликаних головно агітаційною діяльністю Р. У. П. і її літературою: „Дядько Дмитро“, „Чи є тепер панщина?“ та „Власна земля“, що вийшла на початку 1902 р.

Розрухи почалися в Константиноградському повіті

Полтавської губ. й швидко перекинулися звідси до Полтавського повіту й до Валківського повіту на Харківщині.

Директор Департаменту поліції А. Лопухін у своїм звітному про розвиток революційного руху в Росії характеризує ці розрухи як „досі небувале явище“ й констатує, що „власти стратили голову“.

Представивши грандіозну картину розрухів, Лопухін спиняється на їх причинах.

В основі розрухів лежали, на його думку, тяжке економічне становище села, неврожаї й голод, які зробили селян податними на революційний вплив.

Про цей вплив Р. У. П. висококомпетентний автор відзивається так:

„Одним із найбільше характеристичних явищ за цих розрухів була революційна пропаганда.

Від 80-их років мин. століття вона не була відома нашому селу. В кінці листопада або на початку грудня 1901 р. вона, почувши вдячний ґрунт, появилася в Константиноградському й Полтавському повітах і з дивовижною швидкістю проявила свій вплив. Ця швидкість пояснюється, поза сприяючими їй місцевими умовами, незвичайно вмілим добором книжок, ширених серед селян. Їм роздавано друковані в Галичині українською мовою оповідання з народнього життя, які малювали економічну нерівність та нерівність станів перед законом, байдужність до селянства та самоволю властей, тягар податків, причини зубожіння села; в приступній їх малограмотности формі подавалися їм пояснення всього того, тягар чого вони відчували, але не розуміли, й показувався вихід — іти проти ба-

гатирів, що живуть їх коштом, і йти проти властей, які існують тільки в інтересі багатирів.

Злочинні книжки ширилися в народі в великій кількості й читалися з незвичайним зацікавленням.

Коли по скінченню розрухів жандармський офіцер і товариш прокурора виїхали на місце переводити слідство, то протягом перших трьох днів вони, роблючи переїздом допити, відобрали в пяти невеличких, по 12—19 дворощ, селах 120 революційних брошур, що своїм пошарпанним і брудним виглядом красномовно свідчили про кількість мужицьких рук, через які перейшли. Доглядаючи за слідством у цій справі, я особисто бачив селян, які вільно послуговувалися у своїй мові ходячими термінами соціалістичної літератури і навіть у тюрмі zostавалися непохитними в заперечанню властей, царя і бога*).

Харківсько-полтавські розрухи багато причинилися до широкої популярності Р. У. П. і то не тільки серед селянства, а й серед міського пролетаріату по головних містах України. В Полтаві, Києві і ин. містах повстають робітничі гуртки під проводом ерупістів.

Про один з таких гуртків у Києві, що склався в осени 1902 року згадує тов. Оксен Лола у своїх споминах**).

До цього гуртка належали головно робітники іконстасних майстерень, які перед тим належали до росій-

*) „Записка А. А. Лопухина о развитии революционного движения в России“. „Былое“, Париж, 1909, кн. 9—10, ст. 75—76.

**) Див. В. Степанюк, З спогадів робітника. „Наш Голос“ Львів, 1911, ч. 6—8, ст. 206—207.

ської соціалдемократичної організації „Рабочаго Знамени“.

Успіх Р. У. П. надав їй поваги також у революційних кругах і привернув до неї декого з українців, що працювали перед тим у російських партіях.

Про організацію Р. У. П. в цьому часі докладні відомости подає звіт повідомлення першого Центрального Комітету в 1-му числі „Гасла“ з 1903 р.:

Партія тоді складалася з шести комітетів, які носили назву „Вільних Громад Р. У. П.“. Були це громади: Київська, Харківська, Чернігівська, Полтавська, Лубенська (так звана громада „На Полтавщині“) і Чорноморська.

Покликала до життя ці місцеві організації потреба кольпортування із закордону й ширення в масах перших брошур, а серед інтелігенції „Гасла“.

По харківсько-полтавських розрухах практична робота значно поширилася, але не була ще ведена систематично, пляново й самі „Вільні Громади“ були мало звязані з собою.

Щоби надати партійній роботі більшої пляновости й організованости, треба було конечно зеднати всі „Вільні Громади“ в одну цілість. В цій цілі в грудні 1902 р. скликано в Києві перший партійний зїзд, який занявся виключно організаційними й технічними справами. В ньому взяли участь отсі товариші: Е. Голицинський (від Київської Вільної Громади), Д. Антонович (від Харківської), М. Порш (від Лубенської), М. Кохановський (від Полтавської) й Вол. Козиненко (від Редакційного Комітету).

Зїзд тривав два дні, одобрих діяльність редакційних комітетів („Гасла“ й брошур) і доручив їм далі

провадити видавничі справи партії в попередньому на прямі, ухвалив видавати популярний часопис для селян під заг. „Селянин“, рішив зорганізувати за кордоном (у Львові, де досі головно друкувалися партійні видання) спеціальний комітет для переведення технічних справ (так зв. „Закордонний Комітет“) і вибрав із мужів довіря перший Центральний Комітет, який мав своїм завданням бути інституцією, „що надавалаби цілій партії характер і значіння єдиної (себто одноцільної. В. Д.) організації“.

„Ц. К. мусить пильнувати — говориться в згаданому вище звідомленню, — щоби в акції цілої партії була певна єдність і єдностайність, щоби сполучення всіх революційних і соціалістичних груп у революційній українській партії представляло собою справедливу внутрішню єдність гуртків і осіб, одушевлених одними ідеями, однаковими завданнями і згодившихся на єдностайне поступування“ („Гасло“ 1903, ч. 1, ст. 3).

В першому Ц. К. засідали тов. Г о л и ц и н с ь к и й, К о з и н е н к о („Грб“) й А н т о н о в и ч („Муха“), який взагалі був тоді душею партії, признаним її головою.

Зїзд і вибір Ц. К. мали велике значіння в життю Р. У. П. Остаточно наладилася і зміцнилася внутрішня організація партії, значно зросли видавництва, які в великій кількості стали поширюватися в найдальших кутках України, повстали нові партійні організації по селах і містах. Число активних членів прибувало, словом в партії був рух, але й далі не було програми. Недостача її гостро відчувалася в практичній роботі. Для усунення незгоди в розумінню завдань партії і способу їх осягнення (тактики) програма була конче потрібна.

І от, як уже згадано, з кінцем 1902 р. „Гасло“ подає переклад проекту соціалдемократичної програми для Росії, виробленого ред. „Жизни“. В 1903 році помічаємо щораз більший нахил до соціалдемократизму. Ще в минулому році, обговорюючи завдання і роботу партії в звязку з аграрними рухами, „Гасло“ зазначило, що бунтарський характер розрухів розуміється не був завданням партії (ч. 12, ст. 6), й налягало на потребу організації сільського пролетаріату та пропагувало аграрні страйки. Тепер „Гасло“ рішучо відхрещується від есерівських метод і схиляється до соціалдемократичної тактики, „в конечности котрої, як говорить воно, ми глибоко переконані“ *).

Виступаючи тут проти революційного авантюризму й рекомендуючи в роботі як найменше нервовости, а як найбільше тривалої, постійної, щоденної праці й твердих переконань, „Гасло“ було вже на дорозі до соціалдемократизму.

Зростаюча організація партії, перенесення осередка ваги з села до міста, яка помічається протягом цього часу, неминучо вели Р. У. П. до перетворення в У. С.-Д. Р. П.

Від 1903 р. і Центральний Комітет і місцевий київський та закордонний, в якому від січня 1903 р. засідали Д. Антонович і В. Винниченко, що переїхали з Києва до Львова, чим раз більше набирають соціалдемократичного характеру.

В 4-му ч. „Гасла“ р. 1903 (за квітень) київський комітет запропонував до дискусії партійним організа-

*) Пор. статтю С. Войниловича (Антоновича) „Змагання в справі тактики“ „Гасло“, 1903, ч. 1, ст. 13.

ціям „Нарис програми“, який має цілком соціалдемократичний характер (пор. ст. 36—41), а в січні 1904 р. Ц. К. видав уже „Заяву“, в якій констатується цей характер для цілої партії.

„Процес перетворення партії, проймання її певним сталим напрямом, а саме строго революційно соціалдемократичним... можна сказати, майже закінчений і партія прийняла певне обличчя, певний сталий характер; другому партійному зїздові зосталося лише накласти вищу санкцію на цей напрям прийняттям програми“*).

Цей процес особливо виразно позначається на партійних видавництвах, число яких зростає з року на рік: в 1900 р. — 2, в 1901 р. — 1, в 1902 р. — 5, в 1903 р. — 18. Крім оригінальних річей і перерібок виходять переклади західно-європейської соціалдемократичної літератури — Бебеля, Лясаля, Ляфарга, Лібкнехта, пізніше Кавцкого. Від вересня 1903 р. партія видає вже крім органу для селян також часопис для пролетаріату під заг. „Добра Новина“.

„Добра Новина“ була передше популярним органом „Української Соціалістичної Партії“, яку за взором Р. Р. С. („Польської Соціалістичної Партії“) заснував покійний Богдан Ярошевський в 1900 р. Протягом 1901—1902 р. Українська Соціалістична Партія встигла виявити себе лише кількома брошурами (пять брошур, між іншими: „Нарис програми Української Соціалістичної Партії“ — перед тим у „Волі“ 1900 р., ч. 15, ^{взяв Кавцко} переклад „Комуністичного Маніфесту“, брошура „Робітнича Спра-

*) Пор. ст. 5. „Докладу Центрального Комітету Р. У. П. міжнародньому соціалістичному конгресові в Амстердамі“. — Львів 1904.

ва“). Особливої практичної діяльності ця партія не виявила і в червні 1903 р. згідно з ухвалою Центрального Комітету мала злитися з Р. У. П. з тим, що спільну програму виробиться на 2-ім зїзді Р. У. П.

Але ця злука тревала недовго. Переконавшись в соціалдемократичному характері Р. У. П. Центральный Комітет У. С. П., чи краще сам Б. Ярошевський, бо він властиво репрезентував цілу свою партію, не став чекати на зїзд і в грудні 1903 р. зірвав з Р. У. П.*), так що видимим знаком невидимої згоди зісталися лише два подвійні числа „Доброї Новини“ (4—5 і 6—7), які заступили „Гасло“.

В 1904—5 р. Р. У. П. замість „Доброї Новини“ видає інший часопис для промислового пролетаріату під заг. „Праця“, що має рівночасно й характер загально-партійного органу.

„Праця“ видавалася вже в чисто соціалдемократичному дусі. (Вийшло її 14 чисел).

1903-м роком кінчиться перший період Р. У. П., період роздоріжжя й шукання певного шляху, по яким наступає другий період, що лучить нас безпосередно з У. С.-Д. Р. П.

Та поки перейдемо до нього, мусимо розглянути, як ставилася Р. У. П. в своїх початках до справи самостійности України, до самостійної української держави.

Перша брошура Р. У. П. — „Самостійна Україна“ (1-е видання у Львові 1900 р., 2-е у Вецлярі 1917 р. накладом „Союза Визволення України“ з післямовою

*) Пор. „Воля“ 1904 р. ч. 5, ст. 2—4: „Р. У. П. і У. С. П.“.

О. Скорописа-Іолтуховського) закликала до рішучої боротьби за повернення української держави на підставі Переяславської умови з 1654 року з розширенням гарантій цієї умови на цілу теперішню територію українського народу в Росії (пор. вид. 2-е, ст. 24).

Ця боротьба виставлялася як найближча мета партії, а ідеалом партії мала бути „одна єдина, нероздільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ“ (ibid. ст. 22).

Україна має бути республікою вільною від чужинського панування. Клич брошури — „Україна для Українців!“.

Устрою цієї республіки брошура не зясовує ближче. Ніякої програми її внутрішнього ладу промова М. Міхновського не подавала.

Виходило ніби таке: виборім собі права, які заборучувала нам переяславська умова (чомусь звана скрізь в брошурі „конституцією“), а там, мовляв, ми вже самі побачимо, що маємо робити.

Цікаво зазначити, що така позиція „Самостійної України“ викликала критику „Молодої України“, органу галицько-української молодіжи 1900 р.

„Ми можемо запевнити автора, — писав С. Т. (д-р. Ст. Томашівський, тоді ще молодий студент), що так поставленою „Самостійною Україною“ не загриється ні один селянин“ *).

Така Україна, казав він, добра хиба для самих українських панів та інтелігенції.

Не задовольняла вона, можемо сказати, й декого

*) Див. „М. У.“ р. 1. ч. 6. ст. 241.

з основників Р. У. П., але що не було кращого угрунтування завдань партії, а треба було з чимсь виступити, якось зазначити свою позицію, то Д. Антонович і провів, чи краще сказати, перешварцував промову Міхновського, як партійне credo.

Та вже зараз, скоро почав виходити партійний орган „Гасло“, ми бачимо в ряді статей спробу іншого поставлення справи. Отже вступна стаття в ч. 2-ім „Гасла“ 1902 р. говорить, що ідеалом партії „є вільна, самостійна Україна з широкорозвиненим соціалістичним державним устроєм“ (див. ст. 4). Для досягнення цього ідеалу редакція кличе боротися за здобуття політичної свободи.

Ясніше вияснила позицію партії в цій справі вступна стаття в ч. 12: „Застерігши згори свою мету, свій ідеал самостійної, непідлеглої української республіки робучих мас з усупільненням засобів продукції, націоналізацією землі і диктатурою пролетаріату, власне українську соціалістичну державу, ми, — каже редакція, — не спинялися на розжовуванні ідеологічної будівлі для віддаленої будучности, але передовсім звернули увагу на справу дня, на обговорення чинників сучасної еволюції і на свою роль в державній акції“ (ст. 1.). За перше практичне завдання, що стоїть на часі, стаття вважає знесення абсолютизму.

В 1903 р. Р. У. П. вже рішучо відмовилася від своєї першої брошури. В 1-ім числі „Гасла“ за цей рік у статті „Від редакції“ читаємо про „Самостійну Україну“ таке: „Велику помилку зробивби той, хто лічивби світогляд тої брошури тепер типічним для нашої партії. Очевидно головна засада брошури, ідея самостійної України має свою вагу; партія завше яскра-

во обстоювала цей пункт своєї політичної програми, даючи йому відповідне місце з погляду на його практичне значіння, і для того ми не потребуємо очевидно його зрікатися; але що ми повинні визнати не досить для нас відповідним, це брак соціалістичного світогляду тої брошури в обґрунтуванні цієї ідеї і навіть подекуди проривання націоналістичних тенденцій" (ст. 4).

А знов у повідомленню „Від партії“, уміщеному на першій місці в цьому ж таки числі, читаємо, що Р. У. П. поклала „своїм завданням прямувати до відбудування соціально-демократичної України шляхом соціально-політичної революції" (ст. 1).

Та невдовзі по тім у „Нарисі програми“, запропонованім Київською Вільною Громадою, не знаходимо вже ніякої згадки про цей ідеал, а натомість найближчою задачею партії виставляється „цілковите знищення царату в спілці з революційними партіями всіх народів російської держави й заміну його федеративною республікою з діленням держави відповідно історичній і національній різниці земель, з повною автономією кожної області у внутрішніх справах на підставі демократичної конституції з забезпеченням прав кожної національності і залишенням права кожній складовій частині на повне державне відокремлення після бажання більшості її людности, висловленого загальним голосуванням“.

Для України нарис вимагав „повної автономії України у внутрішніх справах із забезпеченням рівноправности населюючих її національностей і на підставі найширшої конституції з Народньою Радою яко законодавчими зборами і яко вищою заступничою політичною інституцією країни (ч. 4, ст. 37).

Згодом цей проєкт став із деякими змінами офіційною програмою РУП. і УСДРП.

Це була програма М. Порша, який відтепер стає провідником партії.

Варто зазначити, що автономія історичних областей в федеративній російській республіці з правом на відлучення проєктувалася вже програмою Поссе, оголошеною в „Гаслі“ ще 1902 р. (ч. 9—10, ст. 29).

А ще ранше таку федеративну програму вважала за відповіднішу й практичнішу для всіх соціалістів, а надто соціалдемократів група Стешенка в своїй критиці нарису програми української соціалістичної партії, котра в першій пункті цієї програми виставила домагання політичної незалежности України (див. „Оцінка“ ст. 12), хоч правда, ця група принципіально проти незалежности не виступала. „Звісно, читаємо на ст. 7 „Оцінки“, що до самого принципу незалежности України і до факту розширення національної, громадської і політичної свідомости, то ми, українські соціалдемократи, можемо ще більш, ніж сусіди-товариші, радіти за нашу країну, що в ній така свідомість починає розвиватися рівночасно та одноставно в різних її частинах“.

(Увага з приводу витання деякими чужими партіями, головню польською, першої точки програми У.П.С.).

Така була еволюція Р. У. П. напередодні скликання 2-го зїзду, що мав за головну задачу саме прийняття програми. Скликано його в грудні 1904 р. у Львові. Він зібрався, але не відбувся.

Учасники зїзду належали до різних течій й розходилася в поглядах на важні принципіальні й звязані з ними тактичні питання. Та найбільше спірною точ-

кою була саме справа самостійности України. Вона то й розбила зізд.

Одні з товаришів конечно бажали внести в партійну програму цю точку, інші противилися тому з тактичних і інших причин. Противники самостійности були прихильниками як не вступлення в ряди російської соціалдемократії, то бодай тіснішого контакту з нею й боялися, що прийняття цієї точки стане на заваді зближенню обох партій.

А таке зближення прихильники його, головни члени Закордонного Комітету, вважали конечно потрібним з огляду на завдання моменту й потребу скуплення всіх революційних соціалдемократичних сил для повалення царизму. Не можна сказати, щоб усі противники внесення самостійности в програму були ворогами самостійности, але ця точка була для них не на часі. Крім того всі вони підозрівали „самостійників“ у несоціалдемократичности й боялися, щоби під прапором самостійности України не крилися в партії люде, що нічого спільного з соціалдемократією не мають.

Досі в партії старанно уникалося всього, що могло її розбити. Р. У. П. поволі переходила на соціалдемократичне становище, що особливо зазначилося в 1904 р. Партійне видавництво, що ще в 1903 р. пересякло вже соціалдемократичним духом, тепер мало вже зовсім вироблений соціалдемократичний характер.

„Селянин“, що призначався для сільського пролетаріату, від самого початку вівся в соціалдемократичному напрямі. „Праця“, що почала виходити від марта 1904 р., була вже чисто соціалдемократичним органом. Такий самий характер мали й брошури, між котрими бачимо вже й „Соціальну Революцію“ К. Кавцкого.

Соціалдемократизм узагалі, як я вже подав вище, починав брати гору в Р. У. П., а за її впливом і серед шкільної молодіжи, з посеред якої вербувалися партійні робітники.

Українські студентські організації по вищих школах стають під впливом партії, виносять на своїх зіздах резолюції в дусі партії, або й просто приєднуються до неї, от як київська студентська „Громада“ (в другій половині 1904 р.).

Як соціалдемократична вже партія бере Р. У. П. участь у міжнародньому соціалістичному конгресі в Амстердамі (14—22 VIII. 1904 р.) через своїх відпоручників тов. Павловського (псевдонім Е. Голицинського) й М. Ганкевича, який представляв рівночасно й українську соціалдемократичну партію Австрії.

(З огляду на те одначе, що Бюро конгресу спротивилося утворенню окремої української делегації, тов. Ганкевич зложив мандат, а Голицинський вступив до російської делегації).

Закордонна група Р. У. П. (львівський „Закордонний Комітет“) особливо визначалася своєю ортодоксальністю. В цім часі (1903—1904 рр.) по арештуванню в літі 1903 р. підчас перевозження партійної літератури на Україну тов. Мухи (Д. Антоновича) і Деде (В. Винниченка) закордонну роботу провадили у Львові Г. Будяк або Л. Галін (псевдоніми О. Скорописа Іолтуховського), Лозенки (Е. Голицинський з жінкою Катериною, котру прозивали також Лоза), Басок, инакше Гилька (М. Меленевський), Кавун або П. Петрик (покійний Петро Канівець), Хвиля (покійний М. Ткаченко) і Карась (Віктор Мазуренко).

Всі вони стояли під сильним впливом російської

соціалдемократії і мріяли про зєдинення Р. У. П. з Р. С.-Д. Р. П.

Бувши в літі 1904 р. на українських наукових курсах у Львові, я близько зійшовся з своїми партійними товаришами і по курсах прожив з ними цілий місяць у Синевідську Вижнім, помагаючи в редагуванні „Праці“⁴. Пригадую собі й досі, якими завзятими іскровцями були вони, як нетерпляче дожидали чергового числа „Іскри“, як пильнували, щоб у виданнях не проскочило щось, що моглиби російські товариші взяти за „ересь“, як безпардонно конфіскували статті, які хоч трохи відбігали від іскрового канону, або миналися з рекомендованою „Іскрою“ тактикою.

Раз трапилося, тямлю, що вже надруковану статтю Карася з нагоди убиття Плеве витяго з числа „Праці“ за ...есерізм! Статті ж Михайла Русова (того літа й він перебував з жінкою у Синевідську) і цілком ганжувалися, правда слушно, бо в них уже позначалася тяжка хвороба, що згодом доконала цього міцного й талановитого чоловіка...

Мене, свіжого чоловіка, непривичного до емігрантських відносин разило вузьке гуртківство й якість, сказатиб, партійне „буквоїдство“ товаришів та захоплення їх російською емігрантською літературою, яка своєю нетерпимістю, доктринерством і лайливістю нагадує теперішню нашу віденську пресу. Поведення наших закордонців видавалося мені взагалі безпредметним і неоправданим запобіганням ласки у російських товаришів, поминувши вже навіть всеросійський централізм і нехтування українства з боку останніх.

У Львові, сказавши до речі, пробував тим літом

відомий російський есдек Ларін, котрий часто конферував з нашими товаришами й мав на них великий вплив.

На Україніж велика частина нас, ерупівців, рішучо не хотіла йти під високу руку Р. С.-Д. Р. П. при її зневажливім до нас відношенню. Узнаючи корисність і потребу злуки всіх революційних сил, ми спочатку хотіли вбитися самі в силу, з якою російська партія мусилаб числитися поважно, а не трактувалаб згори.

На ґрунті такої розбіжності в поглядах мусів кінець-кінців наступити конфлікт, особливо як з обох сторін стрінулися амбітні одиниці, котрі не могли або не хотіли порозумітися й знайти потрібного компромісу. В таких випадках наступає завзята боротьба, яка не оглядається ні на що й ціллю якої буває тільки змайоризування противника.

Провідником „самостійників“ явився М. Чацький абож Микола І-й (М. Порш), який в цім часі стає на Україні душею нашого партійного руху. Це був розумний, амбітний і рішучий чоловік. В очах товаришів із „Закордонного Комітету“ видавався він як провідник самостійників підозрілим що до свого соціалдемократизму.

Про нього йшли чутки, що він обїхав усі „Вільні Громади“ з агітацією за прийяття в програму партії точки про самостійність України і що ця точка була плятформою, на якій перейшли вибори делегатів на зїзд *).

Це утворило напружену атмосферу на зїзді і до-

*) Пор. О. Скоропис, Соціалдемократичний рух в Сквирськїм і Васильківськїм повітах в 1906 р. „Наш Голос“ 1911, ч. 11—12, ст. 509.

вело до спорів про „законність“ та „правосильність“ мандатів, а в наслідку й до зірвання самого зїзду.

Ось як оповідає про це Скоропис у згаданій вище статті:

„Сконсолідування більшости на зїзді круг тов. Чацького і позбавлення нас можливости не тільки дискусією, яка в таких випадках грає малу ролю, але й числом голосів протистати прийняттю пункта „самостійности“ в програму партії, змусило тов. Лозенків і мене відмовитися від участі в зїзді, а трохи згодом і зовсім виступити на якийсь час з партії. На нашу думку, прийняття цього пункту в корінь підсіклоб дальший розвиток Р. У. П. в с.-д. напрямку, унеможливило б якийби то не було контакт не тільки з Р. С.-Д. Р. П., але, що тоді було для нас далеко важніше, і з Бундом. Наслідком зїзду вийшла з партії і друга група в тов. Баском на чолі, яка заснувала „Спілку“.

Група Баска — Басок, Кавун і Карась — відразу вийшла з Р. У. П. й утворила незалежну соціалдемократичну організацію під назвою „Українська Соціалдемократія“.

Лозенки й Скоропис, не пристаючи до групи Баска, всеж таки згодом (18. I. 1905 р.) вийшли з Закордонного Комітету і взагалі з партії через непорозуміння нового Центрального Комітету з Закордонним Комітетом, хто має завідувати бібліотекою й архивом, що повстав при Закордонній групі, й кому мають належати склади літератури (Ц. К. присвоював їх собі), випустивши про свій вихід окрему „Заяву“ з характеристичним моттом: Пролетарі р-у-півських організацій рятуйтесь!

Тиждень перед тим (12. I.) Басок і тов. від імени

новозаложеної „Української Соціалдемократії“ випустили свою відозву під заголовком: „Розкіл Революційної Української Партії“, в якій обявили своїх бувших товаришів „буржуазними радикалами“, а себе „пролетарським елементами Р. У. П.“

В цій відозві по довгім суспільно-історичнім виводі читаємо вкінці заяву, що з огляду на перевагу в Р. У. П. елементів, які ще не визволилися, не вважаючи на їхню пролетарську фразеологію, з під впливу національно-демократичних ідей, „свідомі пролетарські елементи РУП. покладали відокремитися від цієї партії і зробити початок організуванню українського пролетаріату, звертаючи течії його руху в спільну могутню річку пролетарського руху усїєї Росії. Пособити з'єднанням свідомого пролетаріату усїєї Росії у єдине скристалізоване ціле, пособити збудуванню сцентралізованої пролетарської партії усїєї Росії, не дати відтягти український пролетаріат в бік буржуазно-радикальної „Самостійної України“, себто стати на перешкоді затемрїною класової свідомости українського пролетаріату — ось перші завдання цієї групи. Щоб краще виконати ці завдання, організатори з одного боку роблять усе, аби прихилити усі пролетарські елементи з РУП. до своїх рядів, як окремих осіб, так і цілі організації, з другого боку вважають за найголовнішу потребу розпочати пертракції з Соціалдемократичною Партією Росії про прилучення до її рядів на підставі автономії... Кладучи собі важку, але багато обіцяючу мету привести український пролетаріат в пролетарську родину всього світу, аби і український пролетаріат вніс свою частину в загально-світову роботу визволу працюючих, і в цім і тільки в цім бачучи справжню пролетарську

національну мету, ця група, з повною надією на розвій і перемогу, кличе до своїх рядів усі елементи українського суспільства, які можуть перейняти пролетарським ідеалом*.

Я вмисне навів цей довгий квітчастий уступ відозви, писаної, як видно зі стилю, самим Меленевським, аби дати поняття про позицію непримирених противників самостійности.

Швидко по своїм уконститууванню „Українська Соціалдемократія“ прилучилася на підставі окремого статуту до Р. С.-Д. Р. П. як національна організація, прийнявши назву „Українська Соціалдемократична Спілка“. По цьому статуту „Спілка“ є частиною Р. С.-Д. Р. П., що має своїм завданням організування пролетаріату, який розмовляє по українськи.

На чолі її стоїть Головний Комітет, який об'єднує місцеві організації. Ці організації — самостійні там, де нема комітетів Р. С.-Д. Р. П., а де є, то входять в їх склад, задержуючи автономію в справі внутрішньої організації, пропаганди й агітації.

Від січня 1905 р. „Спілка“ почала видавати по українськи свій орган „Правду“, яка мала більше-менше характер „Селянина“ Р. У. П. й друкувалася спершу кулішівкою, а згодом ярижкою. Крім „Правди“ появлялися „Листки Правди“ й вийшло кілька брошурок: „Про податі“, „Хто такі соціалдемократи?“, „Про державний лад“, „Страйк і бойкот“.

Р. У. П. і ціле українське громадянство віднеслися до „Спілки“ неприхильно. Спілчан уважано за зрадників.

Не можна сказати, щоби спілчан це не боліло. Так, з нагоди нападів „Діла“ на „Спілку“ по появі „Правди“, редакція „Правди“ вислала лист до „Діла“, де проте-

стувала проти обвинувачень, що „Спілка“ не узнає українського національного питання, провадить агітацію російською, а не українською мовою, то що. Цього листа „Діло“ не надрукувало й редакція „Правди“ оголосила його в „Волі“ (1905 р. ч. 7—8 з 15-го липня, ст. 8—9).

Варто навести ще голос Скорописа, котрий вступивши до „Спілки“, був одним з її діяльних членів і належав навіть до Головного Комітету. В згаданих вище своїх споминах про роботу на Київщині, каже він так: „Вступаючи в „Спілку“, я ніколи не почував себе „зрадником“ українства, як то часто мені закидали. Я не боявся русифікаційної місії „Спілки“, як що навіть припустити такі наміри у декого з моїх товаришів робітників. Льогічний хід думок у мене був такий: настав час перетворення російських, здебільшого інтелігентських соц.-дем. гуртів у масову пролетарську партію. Я іду до мас сільського, а тим самим незденаціоналізованого українського пролетаріату, отже масова його партійна організація не може бути іншою, як тільки українською, — хочуть того, чи ні верхи Р. С.-Д. Р. П.*).

„Турбуватися про те — кінчить свої спомини Скоропис, — чи українська — як пролетарсько-сільська, так і селянсько-демократична — політична маса буде національною, чи ні, не приходитьсья. Аби вона була політично і соціально свідомою, а українською вона не може не бути“ (ibid., ст. 528)**).

* Див. „Наш Голос“ 1911, ч. 11—12, ст. 511.

** Я вмисне підчеркую ці останні, цілком справедливі й розумні слова, — правда не нові, бо ще Драгоманов вічно акцентував подібну думку, — саме з уваги на сучасний песимізм що до будуч-

І в споминах Скорописа знайдемо чимало фактів про українську роботу „Спілки“, про агітацію за українською школою, за автономією України та про послугування українською мовою в роботі.

Але була ще одна сторона, безперечно негативна, яка в великій мірі причинилася до загострення відносин до „Спілки“ в українських революційних кругах. А саме „Спілка“ не вдовольнилася поставленою собі ціллю організування українського пролетаріату, але обьявила війну Р. У. П., як „дрібнобуржуазній“ і „націоналістичній“ партії, і скрізь, де могла, шкодила їй, стараючися знищити її вплив і її саму, перетягнути до себе її організації, словом самій стати на її місце.

Тим часом, як поле до діяльності було необмежене, спілчане, особливо з тих, що перейшли до „Спілки“ з Р. У. П., пхалися в район діяльності Р. У. П., намагаючися захопити його.

Це була безперечно злочинна робота, що шкідливо відбивалася на революційній справі, бо замість „іти ріжно, а бити спільно“ спільного ворога — царське самодержавіє, обидві організації тратили багато часу й енергії на взаїмне цькування й поборювання.

Остаточо „Спілка“ не знищила Р. У. П.

ности України ріжних наших здезорієнтованих малодухів. Так, дійсно, аби лише була воля на Україні — політична й соціальна, аби не було царя й поміщиків, а нація наша не загине й культуру створить далеко могутнішу й буйнішу, ніж під покровом гнилого, а на додачу ще й чужого панства. Тому „поглиблення“ революції на Україні не повинно лякати нас, як лякає ріжних малодухів, у таборі котрих опинився й сам автор вище наведених рядків, що з колишнього спілчанина, свого роду большевика, перекинувся в гетьманця.

Зорганізоване в Р. У. П. робітництво міцно трималося своєї партії й спілчанським конкурентам удавалося хиба від часу до часу вирвати з її рядів окремих членів, головно інтелігентів. Тільки раз пощастило „Спілці“ перетягнути до себе сливе цілу організацію Р. У. П. на весні 1906 р., коли в Лубнях вийшла з партії ціла група інтелігентів і вступила в „Спілку“.

Та коли ці інтелігенти хотіли перетягти за собою й робітників, ті не пішли за ними, а ще в спеціально виданій відозві натаврували недостойну поведінку своїх керманичів. В Лубенщині, памятаю, взагалі „Спілка“ заїло воювала з нами, при чім особливо визначався Павло Розвій-Поле (П. Крат) бувший наш товариш. Так само, пригадую, чимало тертя було у нас і в полтавським повіті, де в поблизьких коло Полтави селах (Крутий Беріг, Жуки то що) мали ми свої організації й взагалі провадили революційну роботу. Проживаючи в 1905—6 рр. в Полтаві, я яко член полтавського Комітету партії брав близьку участь в цій роботі, особливо в Полтаві і в с. Крутім Березі, де у нас часто бували масовки (звичайно що суботи вночі на неділю), на котрі я вмисне приходив що тижня з Полтави. Пхався на них і тов. Ігнат з Р. С.-Д. Р. П., бажаючи спекти свою печеню на нашім огні. І от пару разів треба було здержувати робітників, щоб не побили Ігната за його конкуренційні забіги.

Та „Спілка“ мала взагалі тенденцію стати єдиною соціалдемократичною організацією на цілу Україну, отже виперти не лише У. С.-Д. Р. П. (як по 1905 р. почала зватися Р. У. П.), але й свою протекторку Р. С.-Д. Р. П., занявши її місце на українській території. Якби не реакція, що почалася по короткім часі „волі“ 1905

—1906 рр., то „Спілці“ можеб і вдалося досягнути свою мету та стати краєвою українською організацією всеросійської соціалдемократії. Принаймні в часі першої революції „Спілка“ була вже на цій дорозі. Так, коли „Спілка“ розпочала свою діяльність, при київським Комітеті Р. С.-Д. Р. П. існувала „Провінціальна група“, котра обслуговувала партійні групи по містах і селах того самого району, в яким працювала й „Спілка“ (на Правобережжю). З огляду на те, що й „Провінціальна група“ й „Спілка“ мали властиво ті самі завдання й той сам обект для своєї діяльності, між ними повставали непорозуміння й тертя. Щоб усунути їх, скликано в листопаді 1905 р. спільну конференцію, з якої одначе нічого не вийшло, бо кожда сторона хотіла підпорядкувати собі другу. Кінець кінцем перемога осталася на боці „Спілки“. Деякі члени „Провінціальної групи“ вступили до „Спілки“, а сама група перестала існувати. Так само пізніше злилися зі „Спілкою“ сільські соц.-демократичні комітети на Полтавщині і Чернігівщині. Тільки Полтавський комітет уперто відстоював свою самостійність, але остаточно й він піддався. Остався самостійним лише Київський комітет, хоч принципіально й він годився на зєднання ще в 1907 р., але перевести в життя цього вже не вдалося через реакцію. Таким чином у „Спілку“ ввійшли всі організації російської партії в губ. Полтавській, Чернігівській, Київській, Волинській і Подільській.

Так в часті свідомо, в часті механічно відбувався процес украєвлення російської соціалдемократії на Україні, процес її організаційного відокремлення.

Змагання до цього украєвлення й переведення його в життя є безперечною заслугою „Спілки“. Заслуга

ця булаб очевидно ще більшою, якби не було прикрих фактів ворогування з У. С.-Д. Р. П.

Ставши краєвою організацією російської партії і користаючи з допомоги її організацій, „Спілка“ почала відогравати визначну ролю в політичній і економічній боротьбі сільського пролетаріату на Україні, спочатку на Правобережжю, а потім і на лівім березі й на півдні в Херсонщині. Хліборобські страйки на Правобережжю в 1906 р. відбувалися головно під організаційним проводом „Спілки“. При виборах до II ої Думи провела вона кількох своїх послів, між іншими Ів. Кирієнка, що в часі теперішньої революції відогравав таку нужденну ролю супроти українських змагань. До Головного Комітету „Спілки“ належали, як згадано вже вище, Скоропис (його кооптовано), М. Меленевський і Ів. Кирієнко*).

Вертаємо одначе до дальшої історії Р. У. П.

Крізу, спричинену розбиттям зїзду, Р. У. П. видержала й розвивалася в напрямі, данім їй Поршем — в напрямі самостійної організації українського пролетаріату.

За кордоном (у Львові) далі велися новими, очевидно, людьми (між ними був і Святослав Тагон або Симон Петлюра) партійні видавництва, аж до часу, коли побідний вибух першої російської революції дозволив перенести до краю й видавничу діяльність. Під новою редакцією появилися чч. 11—14 „Праці“, 25—34 „Селянина“ й шість брошур агітаційного характеру. 1905р.

З огляду одначе на те, що в деяких точках про-

*) Див. крім згаданих вище споминів Скорописа статтю про „Спілку“ А. Андрієнка (А. Жука) в ч. 2—3 „Праці“ (Львів 1910), а також у ч. 2 „Робітничого Прапора“ (Сєфія, 1915 р.): „Одна робітнича організація“, пор. на ст. 4—5 уступ присвячений „Спілці“.

грами партія ще не дійшла до єдності, до цієї нової редакції запрошено й давню редакцію „Гасла“ й „Селянина“ з рр. 1902—1903.

Ці різниці заходили так далеко, що загрожували новим розколом. Рішено отже їх усунути, давши змогу всім заінтересованим висловитися з приводу них. Такими точками були питання — організаційне, аграрне й національне. Над ними й відкрито дискусію (пор. заяву від редакції в ч. 11. „Праці“).

Але вже не було часу на таку дискусію. Кипіла завзята революційна боротьба, яка вимагала від партії великого напруження всіх сил для практичної роботи. Тому в „Праці“ появилось ледви кілька статей по національному питанню. Перший порушив цю справу тов. С. Войнилович (Д. Антонович), що стояв на чолі течії, яка вважала національне питання за „неіснуюче“ і, відкидаючи самостійність України, вдоволялася областним самоврядуванням, в котрім, на її думку, національна справа розв'язується сама собою.

В тій статті, так і названій „Неіснуюче питання“ („Праця“ ч. 11), заявив Антонович, що „національне питання видумала буржуазія для того, щоб затемнити клясову свідомість пролетаріату, а для пролетаріату воно, мовляв, не існує“.

В ч. 12 „Праці“ вернувся тов. Антонович ще раз до національного питання. Доводив він тут, що раз національне питання існує для пролетаріату, то в партійній програмі годі обмежуватися автономією і федерацією, без огляду навіть „на існуючий стан річи і на видиму утопічність тепер думки про самостійну Україну“, а треба „радикально його розв'язати поставленням в своїй програмі виразної точки — самостійної де-

мократичної української республіки від гір карпатських до гір кавказьких“. Та на самостійність України приставби тов. Антонович тільки при одній умові. „Нехайби хтось довів — каже він далі, — що край, що більше або менше совпадає в своїх межах з територією українського народу, стоїть до центра Росії в становищі кольонії до метрополії, або в відношенню Австрії до Угорщини, то тоді очевидно, що пролетаріат повинен поставити в своїй мінімальній програмі відділення України від Росії. Відділення повне — і воно не буде тоді опиратися на якісь націоналістичні тенденції, що затемнюють клясову свідомість пролетаріату, а якраз навпаки, буде лише доказом тривалого розуміння пролетаріатом своєї політики. Та на жаль маленька остановка за тим, що ніде наука не довела, щоби прилучення України потягло за собою спинення розвою продуктивних сил, або перенесення ваги державних обов'язків з центру на Україну“ (ibid., ст. 4).

А вкінці Д. Антонович рискнув на таке твердження: Українському пролетаріатові не залежить на тому, чи утвориться українська нація, чи ні, або чи появиться українська буржуазія, чи ні. Саме утворення української нації для пролетаріату значіння мати не може, бо знаменуватиме собою тільки заміну одної буржуазії від одної стадії до другої, іменно від утворення до зміцнення. В тій другій формі буржуазії тим більше потрібна буде поміч пролетаріату і з тим більшою енергією вона буде висувати своє буржуазійне питання національне. Тоді й вона, та нова буржуазія в лиці своїх радикальніших членів напише на своєму прапорі єдину, самостійну, неподільну українську республіку“. Отже діло пролетаріату — боротися з видуманим буржуазією

національним питанням, розсіювати напущений нею туман (ibid., ст. 5)

На ці статті дав вичерпуючу відповідь М. Порш в ч. 13—14 „Праці“ в статті „З приводу „неіснуючого“ питання“.

Порш доводив, що національна справа не може бути байдужа пролетаріатові, угрунтовуючи відповідні думки К. Кавцого в приложенню до української дійсности. „Національний гніт, котрий розуміється не однакою тягарем лягає на пролетаріат і буржуазією пригніченої нації, в основі своїй є — каже Порш — спинення розвитку продукційних сил нації, гальмування її культурного розвитку“ (ст. 2). Він доводить, що „нікчемні думки“ Антоновича про байдужність національного питання для пролетаріату розминаються з сутю соціалдемократичної науки, і обстоює боротьбу пролетаріату з денационалізацією. „Пролетаріат мусить подумати над здобуттям собі таких (політичних) форм, котрі гарантувалиб йому відсутність [національного] гнету і широку клясову самодіяльність“. Поки що для України, на думку Порша, вистане „автономія, котрій тільки треба надати національно територіальний характер“. Пізніше, коли виявиться, що з огляду на конфлікти економічного характеру така автономія не годна розв'язати національного питання, „пролетаріат мусить прийняти в свою програму постулат політичної самостійности“ (ст. 5).

Відповідно до становища Порша, який стає від цього часу теоретиком партії, приймається в партії замість давнішої самостійности, вимога національної автономії для російської України.

В уміщенім у цім самім числі „Праці“ „Проекці

програми Революційної Української партії“, утворенім Центральним Комітетом, бачимо в політичній частині програми яко точку другу вимогу „автономії України з окремим представницьким зібранням (соймом), котрому належить право законодавства в тих внутрішніх справах, що торкаються тільки люду, який мешкає на території України“ (див. ст. 6). Пізніше ця вимога, як і взагалі цілий проект, стали офіційними постулятами партії.

Дискусія про національне питання була найцікавішим проявом партійного життя в останнім періоді Р. У. П., але вона була властиво тільки піднята, а не доведена до бажаного кінця — об'єднання всіх членів партії на цьому пункті. Інші спірні питання, як земельне й ин., навіть не були зачеплені. Пізніше це нев'яснення до кінця згаданих питань таки відбилося на партії новими замішаннями, але „в'яснити“, дискутувати не було часу.

Йшла гарячкова боротьба з царатом, котра вимагала великого напруження всіх партійних сил і не лишала часу на розмови. 13—14 число „Праці“ (за март—квітень 1905 р.) було вже останнім її числом. Закордонна робота звивалася й по жовтневій революції цілком припинилася, бо всі емігранти повернули на Україну.

Здавалося вже, що еміграція канула в вічність, що настає змога легального існування партії. Але не так склалося, як гадалося. Царат не піддавався. Якийсь час — то там, то тут партія існувала сливе відкрито, але спроби легального партійного органу не повелися, ні в 1905, ні в 1906 роках.

Харківська організація приготувала і видрукувала вже навіть перше число партійного часопису „Воля“, але конституційні дні минули дуже швидко й друкарня

побоялася випустити число. На цім діло й стало. Довелося обмежуватися й далі випуском відозв у нелегальних друкарнях.

Серед таких умов приготовлявся другий партійний зїзд, який відбувся в Києві в грудні 1905 р. Цей зїзд має велике значіння в життю української соціалдемократії. Передовсім це був дійсно зїзд представників робітничих мас, вибраних по організаціях, а не так як давніше зборище самих верховодів, або в найкращому разі „мужів довіря“. А друге — він закінчив існування Р. У. П. На ньому відкинута стару назву „Революційна Українська Партія“, як не відповідаючу соціалдемократичній програмі й тактиці, й прийнято нову „Українська Соціалдемократична Робітнича Партія“ (УСДРП.).

Зїзд прийняв нову програму, в основу котрої положена теоретична частина Ерфуртської програми. Серед політичних вимог стоїть постулат автономної України згідно з проєктом Центрального Комітету, оголошеним в ч. 13—14 „Праці“.

Тому то й зветься цей зїзд в історії нашої партії у с т а н о в ч и м.

Очевидно серед делегатів на зїзд були майже всі тодішні наші видатні товариші. Галицько-українську соц. демократію заступав тов. д-р Володимир Старосольський.

На цьому я можу й покінчити свій побіжний на черк історії народження й розвитку Р. У. П., з лона котрої вийшла наша У. С.-Д. Р. П.

Короткий огляд дальшої історії українського соціалдемократичного руху в бувшій царській Росії цікавий читач знайде в моїй статті „РУП. і УСДРП.“, уміщеній в календарі „Впереду“ на р. 1920 (див. ст. 225—236).

KONIEC

Liczba klatek 22